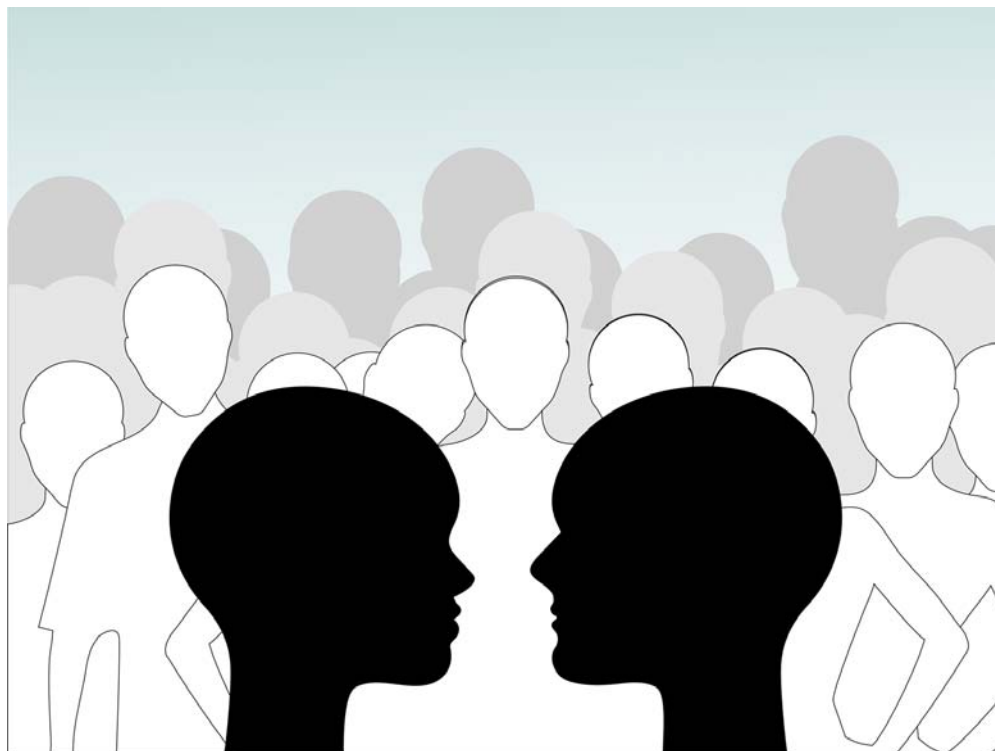

Samhandling – ett begrepp som underlättar samtal om sociala skeenden?

av Bengt-Åke Wennberg och Monica Hane

ID 53278566 © Debra Hughes | Dreamstime.com

Samhällen har tid efter annan drabbats av omvälvande händelser och katastrofer som tvingat oss individer att ändra livsstil för att överleva. En del av det som drabbar oss innehåller händelser av social karaktär. Andra människor agerar på ett för oss främmande, hotande eller oförutsägbart sätt.

På samma sätt som vi anpassar oss till naturens krafter försöker vi människor att på olika sätt förstå och kontrollera andra människors handlingar både i de stora och i de små sociala skeenden som vi är delaktiga i.

Ett sätt att påverka och få kontroll över *stora sociala skeenden* är de olika former av demokrati som vi byggt upp under de senaste hundra åren.

I dagens accelererande förändring och krav på stora omställningar har dessa former av demokrati visat sig vara otillräckliga. Medborgare drabbas allt oftare av sociala skeenden och katastrofer som hotar livskvaliteten och som de flesta av oss varken på djupet förstår orsakerna till eller ser någon möjlighet att medverka till att påverka.

Vill vi som medborgare återfå kontrollen över samhällsproblemen står vi nu gemensamt inför den gigantiska uppgiften att tvingas reformera och vidareutveckla den demokratiska idétraditionen. Detta skrev Alvin Toffler och Heidi Toffler redan 1997. Boken förutsåg att konvergerande accelererande framsteg inom vetenskapen, industriella investeringar och möjligheten till masskommunikation gjorde att ett helt nytt globalt samhälle växte fram.

En avgörande förändring jämfört med industrisamhället var enligt makarna Toffler att vi som individer numera kan få större kontroll över vår tillvaro än tidigare. Vi har större handlingsutrymme och ges med dagens kunskaper och teknik större möjligheter att handla mer välgrundat än tidigare generationer. Trots att detta är av godo för den enskilda individen skapade det enligt makarna Toffler en större oförutsägbarhet i de sociala skeendena. Deras förutsägelser har i stort besannats.

Samhället har förändrats. Dess ökade komplexitet kräver att varje medborgare tar ett större ansvar för sitt handlande och klokt utnyttjar sitt faktiska handlingsutrymme. Det räcker inte att bara lyda en överhet eller följa föreskrifter. Detta nya personliga ansvar för samhället och för varandra kan inte förhandlas bort eller negligeras.

Det som makarna Toffler kallar tredje vågens samhällsbygge skapar därför behov av en annan samverkan än den som vi vant oss vid under jordbrukssamhället och den under industrisamhället. Situationen är så radikalt annorlunda att de resonemang om sociala skeenden som sedan länge legat till grund för vår demokrati och formulerats av forskare i statsvetenskap drastiskt behöver ändra karaktär.

I industrisamhällets tankevärld utgick man exempelvis från att sociala system kunde beskrivas i termer av att aktörerna utförde förutbestämda,

föreskrivna och standardiserade uppgifter och agerade utifrån bestämda roller och befattningsbeskrivningar. Man kan likna en sådan samverkan med en maskin. Den kunde styras och påverkas genom att ändra maskinens konstruktion, förändra det input man ger den och få de individer som var inblandade att handla "rätt". Därmed blev de sociala skeendena de planerade.

Makarna Tofflers beskrivning visar att sociala skeenden i vår tid behöver ses som en *konsekvens* av vad *många människor samtidigt väljer att göra* utifrån sina *egna* personliga föreställningar, överväganden, motiv och engagemang. Man kan inte *bara* se dem som en konsekvens av det administrativa och byråkratiska system som etablerats, som en konsekvens av lydnad mot en överhet eller som en konsekvens av en av överheten auktoriserad gemensam moral.

Denna "frigörelse" har medfört att den samverkan vi skapar i högre grad än tidigare präglas av våra relationer till varandra. Det vill säga hur vi – var och en – föreställer oss att de andra kommer att agera i vårt samspel med dem.

Tidigare kunde vi tillåta oss att se andra människor som stereotyper som agerade i vissa roller efter spelregler som var kända och accepterade. Nu behöver vi se de "andra" som de unika personer de är. Vi måste acceptera att deras agerande är en följd av deras kunnande, erfarenheter och föreställningar om sig och andra i de unika situationer i vilka de befinner sig. Därmed får sociala skeenden en helt annan karaktär än de vi tidigare vant oss vid när vi såg samspelet som mer mekaniskt och auktoritetsbundet. Denna samverkan kräver andra begrepp och andra resonemang om den skall bli förstådd av de som deltar i och skapar den.

Två sådana användbara begrepp är "interaktioner" och "relationer". Samverkan styrs inte av roller och typifieringar utan av vad vi tror om varandra som personer. Bilden av varandra får vi genom att lära oss av de interaktioner – samspel – som skapas mellan oss. Vad vi då lär oss om varandra bygger upp relationer som i sin tur etablerar sociala system. Dessa system är av en helt annan karaktär än andra system vi känner till i naturen och tekniken (Törnberg 2017).

En svårighet för oss som aktörer i sådana system är att vi inte kan se och analysera det skeende vi deltar i *utifrån*. Det finns ingen yttre punkt från vilken vi kan observera ett skeende som vi själva medverkar i. Genom att andra har relationer till oss så kommer vi alltid, bara genom vår närvaro, att påverka det som händer i den kontext vi medverkar i. Förekomsten av massmedia och internet medför att vi i princip också interagerar med personer långt utanför vår fysiska räckvidd. Man måste därför också inkludera den närvaro som bara finns i en mental föreställningsvärld hos en själv och andra.

Detta faktum komplicerar möjligheten att göra allmängiltiga påståenden grundade på observerade sociala fenomen och händelser. Varje situation är i princip ett unikt fall och exakt samma situation skulle inte ha uppkommit om andra personer med andra föreställningar om varandra deltagit i skeendet. Detta blir särskilt tydligt när det gäller samtal.

Det skulle exempelvis inte blivit samma samtal i en fokusgrupp om inte just den fokusgruppsledaren varit närvarande. Just de relationer, föreställningar och resonemang som uppstod i samtalet med en viss fokusgruppsledare skulle kanske inte ha visat sig med en annan.

De mönster som någon ser i ett samtal finns dessutom bara i betraktarens ögon – men kan – om man kommunicerar om det man ser – i bästa fall också ses och uppmärksammas av de andra som deltar. Upplevda mönster kan också bekräftas utanför gruppen av andra i det sociala systemet genom att dessa känner igen det beskrivna från egna upplevelser – eller i varje fall kan hålla med om att ”detta skulle mycket väl kunna komma att hända även i min värld givet mina erfarenheter av systemet”.

Trots dessa svårigheter behöver vi på ett trovärdigt sätt kunna sammanfatta systematiskt gjorda observationer av sociala skeenden och i en relevant form kommunicera dem till andra. De etablerade kriterierna för vad som är vetenskapligt accepterade slutsatser bygger emellertid genomgående på att de fenomen och företeelser som studeras är av den arten att forskarens närvaro inte påverkat det som studerats. Begrepp som reliabilitet och validitet blir därför irrelevanta när det handlar om att bygga upp kunskap om företeelser i sociala system. Bara kunskap som har relevans för aktörernas egna val av agerande blir meningsfull att ta fram.

Samhällsvetenskapliga forskare¹ försöker nu formulera en ny vetenskaplig framställningsform och metodologi som är förenlig både med komplexitetens natur och med kravet på trovärdighet och meningsfullhet för systemets handlande aktörer.

De senaste årens växande inriktning på så kallade kvalitativa metoder, praktisknära forskning, livsberättelser eller diskursanalys innebär i sig inte behov av en ny framställningsform. De redan etablerade formerna går i sådana ansatser till nöds att tillämpa med vissa justeringar.

Inom många forskningsfält på det sociala och samhällsvetenskapliga området dominerar dessutom fortfarande ett slags "läktarperspektiv" där forskarsamhället förväntas uttala sig om hur det förhåller sig med den verklighet som studerats och där resultaten från forskningen är tänkta att användas på en övergripande makronivå, snarare än av de människor som studerats.

I ett samhälle som det som makarna Toffler skisserar är det därför i hög grad upp till individen själv att skaffa sig den kunskap/kunnighet som denne behöver ha för att konstruktivt medverka i sociala system. Detta är ovant och det är en förmåga vi tidigare inte behövt. När vi saknar den får det konsekvenser.

Om vi varken kan förstå eller få tillräcklig kunskap för att gemensamt påverka det som sker känner vi oss som "offer" för de sociala skeendena. I ett demokratiskt perspektiv förlorar vi då det som är förutsättningarna för en västerländsk demokrati – nämligen att makten utgår från "folket". Vår medverkan i det demokratiska beslutsfattandet förminskas.

Varför fungerar då inte demokratin som det är tänkt? Även under industrisamhället var det förstås viktigt att medborgarna fick en förståelse för de sociala skeendena i samhället och att de gavs möjligheter att påverka dessa.

---

¹ Stiebe A (2013): John Forrester och framställningsformen fall. En Introduktion. Arche 2013, 156-157, ISSN 2000-7817

Två grundfundament för de demokratiska funktioner som skapades under 1900-talet, och som skulle säkerställa den självständiga individens medverkan och inflytande i samhället, var:

1. kravet på *yttrandefrihet* och
2. kravet på en *kreativ samhällsdiskussion* kombinerad med en *reformpolitik* som löpande förändrade samhällsstrukturen efter de erfarenheter som gjordes.

Man antog att dessa två fundament – som finns i vår grundlag – närmast var naturgivna och därför *automatiskt* skulle uppstå och värnas inom ramen för den västerländska demokratin. Så har inte blivit fallet.

Vi möter i dag en tystnadskultur, förljugenhet och en produktion av "fake news" som vi aldrig tidigare sett maken till. Vi möter också något som kan kallas kollektiv glömska, det vill säga att erfarenheter som gjorts under tidigare perioder inte tas till vara när man skall möta nya utmaningar. Man fortsätter istället som man alltid gjort trots de nackdelar detta har.

Vi som skriver denna text påstår att dessa brott mot demokratins grundsatser är en konsekvens av den dramatiska förändring av förutsättningarna för oss människor som, enligt makarna Toffler, uppstått genom industrisamhället och som gjort att goda och välgrundade samtal om sociala skeenden blivit allt svårare att åstadkomma.

För att komma en bit på vägen och försöka bryta tystnad och motverka glömska har vi i vår yrkesverksamhet sett det nödvändigt att i våra samspel med våra kunder formulera en "mellanliggande hjälpvariabel" – *samhandlingen*.

Detta är ett begrepp som så att säga utgör en länk mellan de enskilda aktörernas göranden, det sociala systemet och det resultat av samspelet i detta som senare kan observeras. Syftet med denna hjälpvariabel är att göra det möjligt för oss som deltar i skeendet att observera, beskriva och samtala om vad som kännetecknar det samspel vi deltar i *samtidigt som det pågår*.

Begreppet variabel syftar på att vi använder begreppet samhandling på samma sätt som man använder variabeln X i en ekvation. X är den

okända faktor som man gemensamt måste förstå och beskriva. När man vet X så kan man sedan finna vägar att agera på ett sätt som motverkar negativa utfall och underlättar positiva.

I alla uppdrag har vi därför sett det som angeläget att både för oss själva och alla berörda att klargöra vilka vi ser som de centrala aktörerna i den sociala situation som vi gemensamt behöver förstå. Har vi gjort denna avgränsning på ett lämpligt sätt så kommer den påverkan som kunskaper, omvärlden och tidigare upplevelser har på dessa aktörers överväganden att återspeglas i hur de var för sig agerar – vad de säger och gör – i de situationer i vilka vi också medverkar och genom vår närvaro påverkar skeendet.

Dessa enskilda överväganden och deltagarnas motiv är oåtkomliga för oss och alla andra på annat sätt än genom att uppmärksamma vad de som deltar *väljer att göra*. Vad de väljer att göra hänger därmed samman med deras föreställningar om oss och de andra som medverkar och om den kontext vi tillsammans medverkar i. För att bättre förstå hur deras val påverkar det sociala samspelet har vi tagit fasta på att vi måste skilja mellan göra och handla (Ramírez 1995).

Görandet är de fysiska beteenden som vi kan observera – exempelvis att en deltagare i samspelet öppnar ett fönster, sträcker fram handen eller yttrar ord och meningar. Det som görs – inklusive det som sägs – är inte slumpmässigt. Vi andra som deltar är medvetna om att varje person väljer att göra det denne gör av något skäl.

Vi vet att valet *har en mening* för personen själv. Men detta förhållande medför också att görandet ges en mening av de andra som deltar i skeendet. Detta gäller naturligtvis även om man inte fysiskt möts. Man får ett sms av någon, statsministern talar i TV eller man lyssnar på en debatt i riksdagen. Människor ger alltid det som görs av andra människor en mening.

Det man själv och de andra gör, blir därmed en handling. Samma görande kan ges olika mening. Samma handling kan utföras genom olika göranden. Poängen med att skilja på görande och handlande är att i mänsklig samverkan och i det sociala system man deltar i så är handlingen – tolk-

ningen av görandet – ofta mer betydelsefull för det interaktiva gensvaret än själva görandet.

När flera individer i en viss social kontext – till exempel en träningsrunda, ett arbetsplatsmöte, en konferens, en debatt, ett allmänt val etc. – väljer att göra som de gör uppstår ett ”samgörande”. Även de som är tysta och inte gör något alls påverkar samgörandet.

Vill vi fullfölja tanken på individens ansvar för varandra och för samhället så har därmed var och en som är del av kontexten ansvar för att det blir som det blir. Det som händer – samgörandet – ”sitter inte i väggarna”. Det uppstår genom vad var och en väljer att göra.

Då vi som människor ger en mening åt vad andra gör så ger vi också en mening till samgörandet. Den mening som vi var och en ger *samgörandet* visar sig bara indirekt genom det mönster som framträder. Det var sådana mönster i grupperns sätt att samspela som redan på 50-talet uppmärksammades och tolkades av den engelske forskaren Wilfred Bion vid Tavistockinstitutet (1961).

Bion konstaterade att det bakom det mönster som skapades i kommunikationen mellan aktörer i en social kontext verkade finnas en uttalad och osynlig ”gemensam mening” om den existerande gruppens eller den sociala kontextens ändamål som deltagarna utan att den uttalades tycktes fånga upp. Ändamålet hade enligt Bion en existentiell karaktär – exempelvis att försvara sig mot en gemensam fiende – och kunde därför på djupet kännas igen av alla deltagare.

Den underliggande meningen höll aktörerna samman och påverkade därför i hög grad det mönster som skapades av deras agerande. Detta mönster återfanns såväl i agerandet som i språkbruket. Man skapade mellan sig det som forskaren Ludwig Fleck kallade en tankestil och som var och en av aktörerna såg som nödvändig att anpassa sig till. Annars befarade man att bli utesluten ur gemenskapen.

Bakom det görande som var och en av deltagarna i princip kunde observera – och som kunde verka kaotiskt och osammanhängande – fanns således ett *samhandlande* – en slags mening. Bion konstaterade således i sina försök att vad varje aktör valde att göra *inte enbart* berodde på per-

sonliga erfarenheter och ambitioner utan också på denna "gemensamma mening".

Valet att göra det varje individ gjorde tolkades alltså Bion som en konsekvens av hur aktören *uppfattade den djupare meningen i den sociala kontext* i vilken man medverkade och som formades av situationen och av de andra aktörernas handlande.

Bion beskrev att det uppstod ett mönster i gruppens agerande som om det mellan deltagarna förekom en underliggande gemensam "basic assumption"² som aktörerna hade om den kontext de medverkade i. Man skulle kunna tänka sig att basic assumptions förmedlas mellan aktörerna som en slags resonanseffekt och som en följd av gemensam igenkänning. Mönstret återspeglades i hur man samtalande, vad man samtalande om och hur man uppfattade sig själv och andra i det aktuella sociala skeendet.

Senare försök inom ramen för så kallade T-grupper vid National Training Laboratories och inom gruppterapeutisk verksamhet har visat att det aktuella sociala skeendet kan begripliggöras, samtalas om och påverkas av aktörerna själva genom att någon lyfter upp, pekar på mönstret och därmed synliggör samhandlingen. Genom att uppfatta och beskriva mönstret görs det således möjligt för deltagarna att samtala om de underliggande "basic assumptions" som verkar forma det skeende de, utan att vara fullt medvetna om det, varit fångade i.

Denna insikt har därefter legat till grund för det som i slutet av 1900-talet kallades "organizational development (OD)"³ och de många försök med självstyrande grupper som då genomfördes. Tyvärr så har dessa erfarenheter därefter fastnat i en fåra som handlar om att en extern ledare, konsult eller expert tar på sig uppgiften att påverka, förändra och utveckla verksamheten och medvetandegöra individerna som personer.

---

² I svenska översättningar av Bions texter har man använt begreppet "grundantaganden". Vi har valt att behålla termen "basic assumption" för att vi språkligt vill kunna särskilja dessa mer existentiellt betydelsefulla antaganden från de antaganden som nu i dagligt tal kallas grundantaganden (beliefs) och som kan syfta på att det kan finnas olikheter i hur man tror att olika konkreta problem uppstår och hänger samman.

³ Vi väljer den engelska termen eftersom det som kom att kallas Organisationsutveckling i Sverige fick en delvis annorlunda inriktning.

Dorothy Stock Whitaker och Galvin Whitaker, som var influerade av Kurt Lewin, menade till och med att den ansats som präglade Tavistockinstitutet och som fokuserade på handledarens ambition att medvetandegöra individerna förstärkte det ansvarsbefriande beroende av ledare och experter som de själva såg som nödvändigt att komma bort ifrån.

Vår ambition har i deras anda istället varit att erbjuda "verktyg" och "kunnande" så att deltagare i framtida situationer *själva och tillsammans med varandra* – och utan en handledare – skulle kunna förstå och påverka de sociala skeendena de medverkar i – även i sin egen vardag.

Så länge man som aktör i ett socialt system – allt från att vara medborgare i en demokrati till att vara medlem i en arbetsgrupp – inte uppfattar samhandlingen, kan beskriva den, analysera den och kan samtala om den så är man således offer för gemensamma men uttalade och underliggande antaganden som formar det sociala skeendets mönster.

Man är infångad i en tankestil som man inte kan frigöra sig från och som gör det omöjligt att gemensamt genom analyser och samtal påverka det som händer. Man sprattlar hjälplöst i ett skeende som driver vidare utan styrsel.

Den då uppkomna känslan av hjälplöshet understödjer förhoppningar om en stark ledare, bättre styrsystem, mer teknik etc. som skulle kunna återskapa känslan av kontroll över skeendet. De personer som tar på sig sådana roller uppfattar emellertid samtidigt att de har för lite makt för att kunna åta sig ansvaret för situationen. De ser det därför angeläget att skapa en hårdare kontroll över skeendet. Därmed förstärks beroendet.

Då sådana ansvarsbefriande lösningar strider mot den i dag önskvärda självständigheten är de inte möjliga för någon att få gehör för om inte de andra samtidigt accepterar egocentriska och maktfullkomliga ledargestalter, genomgripande kontrollsysteem, omfattande konflikter, växande utanförskap och, som en följd av ledarnas misslyckanden att ha kontroll, ett ökat mänskligt lidande. I en demokrati kommer därför sådana lösningar att leda in i en allt mer utpräglad icke-demokrati.

Samhandlingen⁴ – som är själva meningen med det mönster som skapas – är alltså den variabel som vi i våra uppdrag försökt fästa uppmärksamheten på. Samhandlingen är det X som är *viktigt för alla deltagarna att synliggöra, förstå och anpassa sig till* om de skall kunna koordinera sina insatser och fullt ut utnyttja existerande kunskap och befintliga mänskliga potentialer.

Det samtal, den diskurs, som utspelar sig mellan deltagarna i en social kontext är en indikation på hur deltagarna tolkar samhandlingen. Var och en kan därför ur diskursen – och funderingar över varför kommunikationen blir som den blir – skapa sig en förståelse för den samhandling som styr samspelet. Kan man delge varandra sin bild av samhandlingen, och samtala om de mönster som man tycker sig se i denna, så påverkas diskursen. Aktörerna kan därefter var för sig medverka till att ändra sitt agerande så att också samgörandet ändrar karaktär.

Det finns flera vanliga "basic assumptions" som många människor känner igen och som kan förklara de mönster som ofta uppträder i samhandlingen. I de många försök och "organization development" – se fotnot 3 – som gjorts har det visat sig att deltagarna kan lära sig att uppmärksamma dessa mönster när de visar sig. Genom att lyfta fram och gemensamt samtala om hur underliggande föreställningar kan forma dessa mönster och därmed ha konsekvenser för skeendet och för samtalet så kan deltagarna själva ofta ersätta destruktiva mönster med en mer konstruktiv samhandling. Några exempel på sådana mönster:

Ett mönster som vi ofta noterat är att aktörerna inte pratar om det som händer i den aktuella situationen som något man själv är delaktig i. Man ser sig alltså som ett "offer" för samgörandet. Trots att man medverkar till att det uppstår – eller i varje fall möjliggör att det som händer faktiskt händer – talar man *som om* man egentligen inte har med det hela att göra och därför kan sitta lugnt i båten till dess "stormen" går över.

---

⁴ När var och en väljer att agera utifrån sina egna värderingar, föreställningar och antaganden så uppstår ett *samgörande*. I de komplexa förhållanden med de stora begränsningar som i dag ofta uppstår i arbetslivet är det inte självklart hur detta samgörande skall koordineras för att resultera i en önskvärd *verksamhet*. För att denna koordinering skall kunna ske måste var och en hjälpa till. Samgörandet måste då av deltagarna omvandlas till en gemensam *samhandling*. Det är denna samhandling – det vill säga en bild av den önskvärda verksamhetens natur, när det nu är som det är – som man löpande behöver överlägga om.

Möjligen kan ett djupt liggande motiv vara att bevara den etablerade tankestil som sedan generationer är invävd i den aktuella gemenskapens uppförandekoder och samtalsvanor. Ett annat motiv som också kan lyftas kan vara att vederbörande riskerar att genom sådana samtal bli personligen anklagad för att vara medlöpare i skeenden med olyckliga utfall för andra, verksamheten eller samhället.

En närliggande "basic assumption" är att aktörerna lägger hela ansvaret på en ledare, en överhet eller på ett reglemente som man inte kan avvika från. Samtalet handlar då om vad ledaren skall göra eller vara eller hur bestämmelserna borde ändras. De handlar inte om hur man själv inom det handlingsutrymme som faktiskt finns kan medverka till ett mer konstruktivt skeende. En tredje vanlig "basic assumption" är att man skyller på "dom andra" – en främmande grupp eller "fiende" som måste bekämpas, uteslutas, isoleras eller omintetgöras. En fjärde är att det som händer beror av andras oförmåga eller oduglighet eller deras bristande moral.

Dessa fyra tolkningar av vad som ligger bakom ett visst kommunikativt mönster har rötter i kunskaper om hur den mänskliga naturen skapas och utvecklas. De förstärker dock ansvarsbefrielsen. Ingen av dessa "basic assumptions" behöver förstås vara fel i ett enskilt fall. Men de kan, genom att man hela tiden undviker att uppmärksamma kopplingen till det som man själv har möjlighet att förändra, styra analysen in i handlingsförklaring och återvändsgränder som ger en dålig verksamhet.

Så här långt har vi hållit oss nära det vi uppfattat vara Bions observationer. Vi misstänker att det finns många fler varianter av "basic assumptions" som skapar både negativa och positiva mönster i samhandlandet och som skulle kunna observeras av de som deltar.

Vår avsikt är emellertid inte att försöka räkna upp eller precisera vilka basic assumptions som kan förekomma. Vi vill i första hand poängtera att mönstren och de olika basic assumptions de förefaller bygga på behöver synliggöras och pratas om av de som deltar i en aktuell kontext för att samarbetets möjligheter skall kunna utnyttjas. Inte minst måste realismen i gjorda antaganden – och konsekvenserna av utgångspunkter och ställningstaganden – diskuteras och prövas om samgörandet skall kunna

leda fram till konstruktiva lösningar på nya och för deltagarna obekanta situationer.

Vår ambition med våra texter är att bidra till att formulera begrepp och resonemang som deltagarna i sociala system skulle kunna använda för att synliggöra andra alternativa samverkansmönster som är bättre lämpade för dagens villkor och förutsättningar än de som i dag används. Sådana nya mönster – dvs. mönster som skapar synergi – skulle innebära en för vår tid ännu outnyttjad värdeskapande potential.

En förutsättning för denna utveckling är att de deltagande i systemet betraktar gemenskapen som ett partnerskap av jämbördiga aktörer – dvs. intar den position gentemot varandra som är själva innebörden i demokratibegreppet. Vårt resonemang kring samhandlingen är ett försök att ge en teoretisk förklaring till varför vår demokrati inte fungerar som den skall, nu när individernas handlingsutrymme och övervägande-kapacitet ökar.

Våra egna – om än med åldern allt mer begränsade – analyser, erfarenheter och resonemang om betydelsen av samhandlingen beskrivs löpande på vår hemsida. De just för tillfället mest aktuella tankarna återfinns i en serie av bloggar som Bengt-Åke med början 2020 skrivit om hur begreppet samhandling kan tillämpas.

Referenser

Bion, W. R. (1961). *Experiences in groups and other papers*. London: Tavistock Publications.

Ramirez J L (1995): *Skapande mening - en begreppsgenealogisk undersökning om rationalitet, vetenskap och planering*. Avhandling 13:2. Stockholm: Nordiska institutet för samhällsplanering.

Reeder J (2010) *Det tystade samtalet*. Scandbook: Norstedts.

Stiebe A (2013): *John Forrester och framställningsformen fall*. En Introduktion. Arche 2013, 156-157,

Toffler A och Toffler H (1997): *Tredje vågens samhällsbygge*. Falun: Svenska Förlaget.

Törnberg A (2017): *The wicked nature of social systems*. Göteborg: Doktorsavhandling vid sociologiska institutionen på Göteborgs Universitet.